

SEKCE PRO ŠKOLSKÝ ZEMĚPIS

M. RIEDLOVÁ

PŘEDPOKLADY A PODMÍNKY PRO DÁLKOVÉ
STUDIUM ZEMĚPISU NA PEDAGOGICKÝCH
INSTITUTECH V ČESKÝCH KRAJÍCH

(V ýsledek prázdkumu konaného ve šk. r. 1960/61)

Směrnice 3. pětiletého plánu ukládají podstatně zvýšit péči závodů a škol o studium pracujících při zaměstnání a vytvořit předpoklady pro to, aby potřeba odborníků ve 4. pětiletce byla kryta aspoň ze 30 % absolventy tohoto studia. Rovněž perspektiva rozvoje národního hospodářství a kultury ČSSR do r. 1980 předvídá velký rozmach studia při zaměstnání.

Důležitou složkou studia při zaměstnání je dálkové studium učitelů. Prodloužením povinné školní docházky o jeden rok došlo u nás ke zvýšené potřebě učitelů 6.—9. ročníku ZDŠ, již lze neefektivněji kryt právě dálkovým studiem učitelů kvalifikovaných pro národní školy. Největší nedostatek plně kvalifikovaných učitelů je v oborech hudební a tělesné výchovy, matematiky, fyziky a prací v dílnách; ale i v zeměpisu je nekvalifikovanost učitelů značná — přesahuje v českých krajích na ZDŠ 40 %. A právě tito nekvalifikovaní učitelé si mají studiem při zaměstnání svoji kvalifikaci doplnit. Nejmasovější formou studia při zaměstnání je DS na PI, na jehož koncepci se podíleli zvláště pracovníci nově vytvořeného ŮDSU na UK, kteří se v současné době účastní výzkumu obsahu, forem a metod DS učitelů podle svých specializací.

Pracovníci kabinetu geografie na ŮDSU provedli na jaře r. 1961 především průzkum předpokladů, podmínek a zájmu o studium zeměpisu u 146 posluchačů 1. ročníku DS zeměpisu na všech pedagogických institutech v českých krajích, aby podle výsledků průzkumu mohli navrhnout nejhodnější metody a prostředky výuky v jednotlivých formách DS studia na PI, eventuálně ovlivnit tvorbu nových učebních plánů, osnov a studijní literatury v příštích letech.

Průzkum jsme provedli dotazníkovou metodou, kterou jsme doplnili rozhovory s posluchači na některých PI. Posluchači DS vyplňovali dotazník bez přípravy a za dohledu konzultátora zeměpisu. Aby byla zajištěna správnost a vyloučena obava posluchačů, že by jejich odpovědi mohlo být zneužito, dovolili jsme jim vyplnit dotazník anonymně. Protože úspěch DS závisí do značné míry na věku, zdravotním stavu, porozumění nadřízených orgánů i rodiny, na předběžném vzdělání a odstupu od maturitní zkoušky, na prospěchu v době studii na střední škole, dále na tom, zda si dálkově studující může ověřovat výsledky studia ve své praxi a samozřejmě i na tom, jaký zájem má o studium zeměpisu, věnovali jsme těmto zjištěním v dotazníku zvláštní otázky.

Nakonec jsme připojili 10 stručných otázek ze zeměpisného učiva jedenáctiletky, vybraného z různých zeměpisných disciplín (matematického zeměpisu a kartografie, obecného fyzického zeměpisu, hospodářského zeměpisu světa a ČSSR), abychom srovnáním a zhodnocením odpovědí mohli získat představu, jaké faktické znalosti zeměpisu z učiva předepsaného osnovami jedenáctiletky posluchači DS zeměpisu mají, na jakých základech mohou konzultátoři zeměpisu na PI stavět.

Zeměpis se v DS na PI studuje ve dvou aprobačních skupinách: matematika — zeměpis — práce v dílnách a ruský jazyk — zeměpis — hudební výchova. Z celkového počtu 146 zkoumaných posluchačů má zapsánu první aprobační skupinu s matematikou 87 osob, druhou aprobační skupinu s ruštinou 53 osob a 6 posluchačů studuje zeměpis jako rozšiřující předmět.

Protože posluchači obou uvedených aprobačních skupin se od sebe podle našich zkušeností na první pohled liší, např. tím, že u skupiny s ruštinou je naprostá převaha žen, a též tím, že věkově rozpětí je u skupiny s matematikou mnohem širší než u skupiny s ruštinou, zpracovávali jsme výsledky průzkumu podle aprobačních skupin.

Šlo nám mimo jiné i o potvrzení hypotézy, že aprobační skupina s ruštinou je nevhodná, a to

pro náročnost na schopnosti i čas dálkově studujících a neorganické spojení 3 zcela odlišných předmětů. Rovněž poměr dálkových studentů ke studiu zeměpisných disciplín, zařazených učebním plánem do 1. ročníku DS zeměpisu na PI, jak jsme zjistili při vlastní pedagogické činnosti po několika PI, byl mnohem lepší a předběžné výsledky studia rovněž lepší u posluchačů aprobační skupiny M-Z-Pd než R-Z-Hv.

Tyto hypotézy náš průzkum plně potvrdil, jak ukáže rozbor jednotlivých výsledků dotazníku.

1. **V ě k o v é r o z p ě t í.** Výzkum potvrdil, že dálkově studující učitelé jsou většinou mladí lidé — celkem 109 posluchačů, tj. téměř 75 % ze 146, je ve věku do 30 let, přičemž ve skupině R-Z-Hv nezačal studovat ani jeden posluchač starší 40 let. Je zajímavé, že dokonce 35, tj. téměř 24 % posluchačů zapsaných do 1. ročníku nedosahuje ani 20 let věku.

2. **Stav a pohlaví:** Stav souvisí s věkem dálkově studujících. V aprobační skupině R-Z-Hv, v níž převládají mladí lidé, je jich většina (79 %) svoobodných. Naopak u aprobační skupiny M-Z-Pd, kde věkové rozpětí je širší, je většina ženatých a vdaných.

Podle pohlaví převládají ženy, jichž studuje celkem 86, tj. 58,9 % ze 146. Na-prostá většina žen je v aprobační skupině R-Z-Hv, tj. 81 %, zatímco ve skupině M-Z-Pd mají nepatrnou početní převahu muži (54 %).

3. **Odstup od maturitní zkoušky** souvisí s věkem. U aprobační skupiny R-Z-Hv se rozhodla většina učitelů k DS brzy po maturitě, takže od-stup činí 1—2 roky. U aprobační skupiny M-Z-Pd je situace poněkud odlišná, proti početné skupině učitelů s odstupem od maturity nejvýše 5 let, jichž je 46, tj. přes polovinu, je v této aprobační skupině 25 osob (tj. 27 %) s odstupem od maturity více než 10 let.

4. **Z á j e m o s t u d i u m z e m ě p i s u.** Z celkového počtu 146 osob si zvolilo DS vybrané aprobační skupiny ze zájmu o zeměpis jen 31 osob, tj. 21 %. Uka-zuje se, že ve skupině R-Z-Hv převládá zájem o hudební výchovu, ve skupině M-Z-Pd o matematiku. Nepatrný zájem posluchačů skupiny R-Z-Hv o zeměpis (vybralo si ji k vůli zeměpisu jen 5 posluchačů z 53) ztěžuje práci konzulátorů a dokazuje, že tato aprobační skupina je nevhodná.

5. **V z t a h d á l k o v ě s t u d u j í c í c h k e š k o l n í p r a x i.** Nejvíce dál-kově studujících (tj. 67 ze 146 — téměř 46 %) učí na ZDŠ, a to v 6.—9. ročníku. Následuje početná skupina učitelů národních škol (49 ze 146, tj. třetina celkového počtu); 16 posluchačů DS není vůbec v učitelské službě a 9 jich učí na odborných školách různých typů. *Zeměpisu však učí v 6.—9. ročníku ZDŠ menšina, 61 ze 146, tedy ani ne polovina dálkově studujících učitelů.* Zejména v aprobační skupině M-Z-Pd se dálkově studující k výuce zeměpisu dostávají jen zřídka. Potěšitelné je, že valná většina ředitelů škol, na nichž dálkově studující vyučují, má k DS na-prosto kladný poměr a uvolňují učitele na konzultace, soustředění i zkoušky.

6. **V ý s l e d k y p r ů z k u m u z n a l o s t í u č i v a z r ů z n ý c h z e m ě p i s n ý c h d i s c i p l i n z a ř a z e n ý c h d o o s n o v j e d e n á c t i l e t é s t ř e d n í š k o l y.** Posluchačům bylo dáno 10 jednoduchých otázek jež písemně zodpověděli. Z celkového dosažitelného počtu 100 bodů dosáhlo celkem 115 ze 146 osob nadpolovičního počtu bodů.

0— 50 bodů dosáhlo	31 osob	71— 80 bodů dosáhlo	33 osob
51— 60 bodů dosáhlo	28 osob	81— 90 bodů dosáhlo	20 osob
61— 70 bodů dosáhlo	28 osob	91—100 bodů dosáhlo	6 osob

Průměrných znalostí (od 51—80 bodů) dosáhlo 89 osob, tj. 60,9 %, nadprů-měrných znalostí (od 81—100 bodů) jen 26 osob, tj. 17,9 %, a podprůměrných znalostí (od 0—50 bodů) celkem 31, tj. 21,2 % osob. Znalosti zeměpisu jsou

o něco lepší u aprobační skupiny M-Z-Pd než R-Z-Hv, což svědčí o větším zájmu posluchačů skupiny M-Z-Pd o zeměpis. Bude však třeba provést ještě rozbor okruhů otázek, protože poměrně lépe byly posluchači zodpověděny otázky z regionálního zeměpisu, v němž je těžiště výuky na střední škole, naopak otázky z matematického zeměpisu a kartografie, z obecného fyzického zeměpisu a obecného hospodářského zeměpisu byly zodpověděny většinou chybně.

Protože obdobný průzkum provedl s. doc. dr. Fraňo z ÚDŠU na UKO v Bratislavě u posluchačů DS zeměpisu na slovenských PI, bylo by vhodné porovnat naše výsledky se slovenskými a zopakovat průzkum ještě v jednom ročníku, abychom mohli upevnit své závěry zejména pokud jde o vhodnost aprobačních skupin v DS učitelů zeměpisu a o použití nejlepších metod a forem výuky, jež by se opíraly o spojení školy se životem.

Výsledky průzkumu předpokladů a podmínek pro DS zeměpisu na PI v českých krajích u posluchačů 1. ročníku ve š. k. r. 1962/63. (Srovnání s výsledky výzkumu v r. 1960/61.)

Průzkum byl konán na úvodním soustředění pro posluchače přijaté do 1. ročníku DS zeměpisu na PI v českých krajích dotazníkovou metodou doplněnou didaktickým testem jako v loňském škol. roce. Účelem bylo srovnat výsledky pozorování činěných v r. 1961, posoudit, zdali se předpoklady a podmínky pro DS zeměpisu na PI zlepšují nebo zhoršují a ověřit si správnost závěrů loni učiněných. Zkoumání se podrobilo celkem 185 osob (loni 146 osob).

Aprobač. skupina	Celkový počet		Z toho mužů		žen	
	r. 1962	(r. 1961)	r. 1962	(r. 1961)	r. 1962	(r. 1961)
R-Z-Hv	51	(53)	11	(10)	40	(43)
M-Z-Pd	134	(87)	62	(47)	72	(40)
	185	(140)	73	(57)	112	(83)

Rozdíl proti minulému ročníku: Postupující feminizace, zvláště výrazná u skupiny R-Z-Hv (21,5 % mužů a 78,5 % žen). U skupiny M-Z-Pd je ze 134 osob 62 mužů a 72 žen, tj. 46,2 % mužů proti 53,8 % žen. Loni byla v této aprobační skupině ještě nepatrná většina mužů (47 mužů proti 40 ženám).

Věkové složení:

	R-Z-Hv	%	M-Z-Pd	%	Celkem	%
18—20 let	18	35,3	26	19,5	44	24,3
21—25 let	23	45,1	45	33,5	68	36,6
26—30 let	6	11,8	16	11,9	22	11,8
31—35 let	2	3,9	16	11,9	18	9,6
36—40 let	2	3,9	18	13,5	20	10,8
41—45 let	—	—	10	7,5	10	5,4
46—50 let	—	—	3	2,2	3	1,4
Celkem	51	100,0	134	100,0	185	100,0

Více než polovina všech dálkově studujících učitelů je do 25 let věku (112, tj. 60,5 %), při čemž ve skupině R-Z-Hv mají naprostou převahu (41 z 51, tj. 80 %).*) Vyrovnanější věkové složení je ve skupině M-Z-Pd, kde je 71, tj. téměř 53 % učitelů do 25 let, ale zbytek, tj. 63 učitelů (47 %) je rovnoměrně rozložen ve starších věkových skupinách, v nichž značně převládají muži.

Ve skupině R-Z-Hv nestuduje dálkově žádný posluchač starší 40 let, naproti tomu ve skupině M-Z-Pd je posluchačů starších 40 let 13 (9,7 %).

Závěr loni učiněný, že se do dálkového studia hlásí převážně mladí učitelé, se letošním průzkumem znovu potvrdil (loni bylo ve skupině R-Z-Hv 83 % posluchačů do 30 let, letos stoupl jejich počet na 92 %; ve skupině M-Z-Pd loni 70 %, letos 65 %). Je nutno se zamyslet zvláště nad tím, že jsou do DS přijímáni učitelé, kteří mají nepatrnou pedagogickou i životní zkušenost — učitelé ve věku 18 až 20 let. U skupiny R-Z-Hv je jich přes 35 %, u skupiny M-Z-Pd 19,5 %. Již loni jsme se nad touto skutečností pozastavovali, ačkoliv situace nebyla tak zlá jako letos (loni u R-Z-Hv bylo 13 % a u M-Z-Pd 11 % dálkově studujících mladších 20 let). Domníváme se, že by se nad touto skutečností měly zamyslet školské orgány, které učitele k DS doporučují. Učitel, který teprve vniká do školské problematiky a získává první pedagogické zkušenosti, by neměl být doporučován k DS. Buď bude soustavně studovat a utrpí jeho školní práce, nebo bude ve škole pracovat poctivě, a pak se bude opožďovat v DS.

Jako loni, tak i letos maturovalo nejvíce dálkově studujících na pedagogických školách (a býv. učitelských ústavech, gymnasiích aj. školách vzdělávajících učitele I.—5. postupného ročníku). U R-Z-Hv 37 z 51, tj. 72,5 %, u M-Z-Pd 81 ze 134, tj. 60 %. Zbytek získal maturitu na JŠS nebo býv. gymnasiích.

Podle údajů dálkově studujících měla z nich většina na střední škole ze zeměpisu chvalitebné nebo dokonce výborné známky, dobrý prospěch se vyskytoval jen výjimečně. Tomuto prospěchu naprosto neodpovídají výsledky písemného testu, který jsme posluchačům dali, jak se o tom zmíním později.

Rovněž zájem o studium zeměpisu se od loňska nezvýšil a letošní průzkum potvrdil náš loňský závěr, že totiž ani jedna aprobační skupina nesoustřeďuje skutečné zájemce o studium Z, při čemž situace u skupiny R-Z-Hv je naprosto neuspokojivá, protože zájem o studium zeměpisu projevilo jen 6 (11,7 %) dálkově studujících, zatímco loni jen 5 (9,5 %). U skupiny M-Z-Pd je stav o něco lepší, 34, tj. 25,3 % dálkově studujících si tuto skupinu zvolilo ze zájmu o zeměpis (loni 26, tj. téměř 30 %), ovšem i u této skupiny převládá naprosto zájem o matematiku.

Ačkoli je nedostatek kvalifikovaných učitelů Z na ZDŠ značně vysoký, učí jen menšina dálkově studujících učitelů (obou aprobačních skupin) zeměpisu v 6.—9. ročníku ZDŠ, pouze 48 ze 185, tj. 25,3 %, tedy pouhá čtvrtina. Je paradoxní, že Z učí mnohem více dálkově studujících učitelů aprobační skupiny R-Z-Hv, kteří o něj mají nepatrný zájem (25 z 51, tedy téměř polovina), zatímco u skupiny M-Z-Pd, kde mají dálkově studující o Z mnohem větší zájem, učí mu v 6.—9. roč. ZDŠ pouze 23 ze 134, tj. 17 % učitelů — tedy necelá šestina z celé skupiny.

Proti loňskému roku se ještě více zlepšil postoj ředitelů škol, na nichž dálkově studující učí, k dálkovému studiu. Naprosto kladný postoj k DS má letos 150 ře-

*) Loni jen 67,9 % u skup. R-Z-Hv a jen 50 % u skup. M-Z-Pd a 80 z celkového počtu 140, tj. 57 %!....

ditelů — 81 % — indiferentní postoj projevuje 24 ředitelů, tj. téměř 13 %, kdežto záporný postoj projevuje 11 ředitelů, tj. 5,9 %, zatímco v minulém roce mělo k DS záporný postoj 7,6 % ředitelů. Záporný postoj k DS projevuje se na těch školách, kde studuje dálkově příliš mnoho učitelů najednou nebo kde ředitel školy nemá potřebnou kvalifikaci a přesto sám odmítá studovat.

Průzkum znalostí základních vědomostí z různých zeměpisných disciplín, který jsme letos jako loni provedli formou písemných testů, ukázal, že znalosti zeměpisu jsou jen průměrné. Proti loňskému roku se zvýšil počet podprůměrných odpovědí z 21 % na 24 %, přičemž počet nadprůměrných odpovědí poklesl proti loňsku z 18 % na 12 %. Procento průměrných odpovědí se proti loňsku též nepatrně zvýšilo (loni 61 %, letos 64 %). Je však zarážející, jak nesmyslné odpovědi mnohdy dálkově studující vymýšlejí. Např. průměrná roční teplota nížin v ČSSR kolísá od 6°—20°, počet obyvatel USA od 20 do 250 milionů, Ghanu situují do severní, jihozápadní, východní Afriky a někteří dokonce do Asie, mezi horniny počítají slídu, vápno, živec, mezi největší jezera na světě zařazují „jezero“ v Doksech a Černé na Šumavě a za hlavní město Mongolské lidové republiky považují Lhasu. Nedovedou vysvětlit co je to kras a jeden posluchač se dokonce domnívá, že je to „kus ledu plovoucí po moři“. Přitom jde vesměs o posluchače, kteří měli na střední škole ze zeměpisu buď výbornou nebo chvalitebnou. I když jsme dosud nemohli pro nedostatek času provést důkladný rozbor jednotlivých okruhů otázek, ukazuje se, že zeměpisné znalosti jsou u dálkově studujících poměrně slabé, takže konzultátoři v DS musí mnoho času věnovat opakování středoškolské látky, než se dostanou posluchači na přijatelnou úroveň, aby mohli individuálně studovat z vysokoškolských učebních textů a učebnic. Proto je tak důležitá metodická stránka těchto textů, a proto jí budeme v budoucnosti věnovat zvýšenou pozornost.

OTAKAR TICHÝ

METODY A FORMY DÁLKOVÉHO STUDIA MATEMATICKÉ GEOGRAFIE

(Některé závěry z výzkumu.)

Uvádíme jen teze. Referát bude publikován v rozšířené formě ve sborníku „Acta Universitatis Palackianae“.

Výzkum je prováděn v rámci státního plánu XIV-3-4.

Metody, jichž je při výzkumu použito, jsou metodami běžně používanými v pedagogice. Zvláště v široké míře bylo použito metody individuálního rozhovoru, poněvadž jde o učitele s potřebnou praxí, kteří se stávají současně zainteresovanými spolupracovníky.

Předběžné závěry z výzkumu:

Předepsaná literatura z matematického zeměpisu nebyla určena pro individuální studium a nevyhovuje tedy po metodické stránce potřebám dálkově studujících. Ukázka: téma Zatmění Slunce a Měsíce vyžaduje především změnu koncepce vysvětlujícího textu i obrázku text doplňujícího.

Cvičení z praktické topografie se provádí v prázdninovém soustředění. Výcvik se obvykle týká izolovaných topografických úkonů, které by měly vyústit v konečný cíl, jímž je konstrukce topografického náčrtu jako vyvrcholení měřických prací v krajině. Tento syntetický postup nevede k dobrým resp. k zaručeným výsledkům.